

Agnieszka Świgost, Agnieszka Mucha, Łukasz Sykała

Instytut Rozwoju Miast

Zakład Zarządzania Rozwojem Lokalnym

e-mail: aswigost@irm.krakow.pl, amucha@irm.krakow.pl, lsykala@irm.krakow.pl

Odnowa wsi w województwie małopolskim. Aktorzy i kierunki działań¹

Zarys treści: Działania z zakresu odnowy wsi realizowane są w Polsce już od 20 lat, a sam proces uznawany jest za ważne narzędzie wspierania przemian społeczno-ekonomicznych obszarów wiejskich. Niniejszy artykuł stanowi próbę oceny procesu odnowy wsi w województwie małopolskim w latach 2004–2013. Analiza projektów dofinansowanych z funduszy europejskich wykazała duże zainteresowanie wsparciem na rzecz poprawy jakości życia na wsi. Ponadto badania umożliwiły określenie stopnia zróżnicowania przestrzennego procesu odnowy wsi w Małopolsce, a także wskazanie głównych kierunków i beneficjentów środków przeznaczonych na ten cel.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, województwo małopolskie, fundusze europejskie

Wprowadzenie

Odnowa wsi jest istotnym instrumentem wspierania rozwoju i przemian społeczno-ekonomicznych na obszarach wiejskich. Zgodnie z definicją Wilczyńskiego (2003) jest to proces kształtowania warunków życia mieszkańców wsi, którego animatorem i podmiotem jest społeczność lokalna. Głównym zadaniem odnowy jest dostosowanie terenów wiejskich do pełnienia nowych funkcji poprzez wywołanie zmian strukturalnych w wymiarze społecznym i gospodarczym. Z kolei Kaleta (2007: 82) proces ten określa jako „zespół działań praktycznych

¹ W artykule zaprezentowane zostały wyniki badań realizowanych w ramach projektu pt. „Analiza europejskiej idei partnerstw miejsko-wiejskich i ich implementacji w Europie na przykładzie regionów metropolitalnych Hamburga i Krakowa (woj. małopolskiego)”, współfinansowanego ze środków Polsko-Niemieckiej Fundacji na rzecz Nauki oraz środków finansowych na naukę w latach 2015–2016, przyznanych na realizację projektu międzynarodowego współfinansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Powyższy projekt realizowany był przez HafenCity Universität Hamburg (HCU) oraz Instytut Rozwoju Miast (IRM). Jednym z jego celów szczegółowych było poznanie skali przemian obszarów wiejskich w regionie metropolitalnym Hamburga i w województwie małopolskim. W ramach jego realizacji członkowie polskiego zespołu dokonali m.in. analizy skali i natężenia procesów rewitalizacji i odnowy wsi w Małopolsce. Wyniki tej części badań prezentowane są w niniejszym artykule.

o bardzo nowoczesnej podbudowie teoretycznej, będących reakcją na kryzys wsi i rolnictwa” spowodowany bezrefleksyjnym powielaniem wzorców rozwojowych właściwych dla funkcjonowania obszarów miejskich. Jednocześnie odnowa wsi, podobnie jak program LEADER, w znacznym stopniu opiera się na założeniach koncepcji *community development* (aktywacji i rozwoju społeczności lokalnych), powstałej w latach 30. ubiegłego wieku w Stanach Zjednoczonych, zgodnie z którą następuje identyfikacja potrzeb i celów społecznych, budowa poczucia tożsamości, sprawczości oraz integracji i wreszcie pobudzanie oddolnej aktywności społeczności lokalnych (Bertrandt, Wierzbicki 1970: 357, za: Kaleta 2007, Kamiński 2011). Programy odnowy wsi sprzyjają wzmocnieniu lub też odbudowie kapitału społecznego i ludzkiego, będącego niezbędnym elementem rozwoju obszarów wiejskich (Błąd 2007, Kłodziński 2007, Czapiewska 2014). Zgodni co do ważnej roli zasobów endogenicznych w kształtowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich są m.in. Kłodziński (2007), Głaz i Hasiński (2010) oraz Czapiewska (2011), którzy stawiają znak równości pomiędzy odnową wsi, zasobami lokalnymi i zaangażowaniem społecznym. Samo występowanie zasobów lokalnych nie przesądza jednak o rozwoju, bowiem muszą zostać one zauważone i odpowiednio wykorzystane. Szczególnie istotne ich znaczenie dostrzega się w procesach odnowy wsi, ponieważ „lokalna społeczność, jako główny aktor odnowy wsi, przesądza o tym, w jaki sposób wykorzysta zasób własnej wsi, który jest odmiennym od zasobów innych wsi” (Wolski, Sykała 2016: 32). Działania w ramach odnowy mają na celu przede wszystkim poprawę warunków i jakości życia mieszkańców wsi, które mogą przejawiać się zarówno w materialnym, jak i akcentowanym w programie odnowy, pozamaterialnym, czyli duchowym i społecznym wymiarze (Rydz 2009, Czapiewska 2011). Wykorzystanie instrumentu odnowy wsi stwarza możliwości rozwiązywania problemów występujących na obszarach wiejskich (Hoffmann 2014). Jednakże odnowę należy traktować jako narzędzie, które cechuje „ciągłość i komplementarność działań, gdyż jest [ona] procesem, nie zaś zbiorem pojedynczych, przypadkowych akcji” (Błąd 2007: 112).

W swoim praktycznym wymiarze proces odnowy wsi znany jest w państwach Europy Zachodniej już od ponad pięćdziesięciu lat. Geneza idei odnowy wsi wiąże się z kryzysem społecznym i ekonomicznym obszarów wiejskich w Niemczech Zachodnich w latach 50. XX w. Odnowa wsi nie miała jednorodnego charakteru i z biegiem lat przyjmowała odmienne formy. Idziak i Wilczyński (2013) wyróżniają jej cztery główne etapy.

Do połowy lat 70. można mówić o etapie modernizacji, w którym odnowa wsi opierała się na przekształcaniach urbanistycznych i strukturalnych rolnictwa, polegających na przenoszeniu miejskich wzorców przy równoczesnej poprawie wydajności rolnictwa. Skutkiem wczesnych doświadczeń odnowy była utrata tożsamości lokalnej, zniszczenie tradycyjnego krajobrazu i pogłębiający się odpływ mieszkańców (Błąd 2005). Drugi etap, tzw. odnowa fasad, trwał do połowy lat 90. i opierał się głównie na modernizacji infrastruktury wiejskiej z zachowaniem tradycyjnych elementów budynków. Kolejnym etapem jest odnowa społeczności i duchowości. W Dolnej Austrii na 1994 r. datuje się powstanie tzw. „nowej odnowy wsi”, której założenia opierały się na przejściu od formalnych procedur pla-

nistycznych do aktywnego uczestnictwa mieszkańców w przygotowywaniu wizji i koncepcji rozwoju swojej miejscowości (Idziak, Wilczyński 2013). Po 2000 r. odnowa wsi weszła w etap określony przez Idziaka (2004) jako faza zrównoważonego rozwoju wsi, w której główny nacisk kładziony jest na tworzenie połączeń między gospodarką, środowiskiem, rolnictwem, kulturą i polityką społeczną.

Doświadczenia niemieckie stały się inspiracją dla pierwszego w Polsce regionalnego programu odnowy wsi. Już od 20 lat, od 1997 r., na Opolszczyźnie prowadzone są działania mające na celu polepszenie poziomu życia mieszkańców obszarów wiejskich. Wzorując się na rozwiązaniach stosowanych w województwie opolskim, ideę odnowy zaczęto wdrażać w innych regionach kraju. W 2001 r. uruchomiono program odnowy w województwie pomorskim, w 2004 r. w województwie śląskim, pięć lat później w województwach wielkopolskim i dolnośląskim, ostatnie do programu przystąpiło województwo podkarpackie i warmińsko-mazurskie (2011 r.).

Głównym celem niniejszej pracy jest przedstawienie dotychczasowych doświadczeń związanych z procesem odnowy wsi w województwie małopolskim. Ponieważ województwo małopolskie nie ma regionalnego programu odnowy wsi, działania właściwe dla tego procesu wspierane są przede wszystkim przez programy współfinansowane ze środków europejskich. Tym samym, zgodnie z podziałem metod odnowy wsi, zaproponowanym przez Wilczyńskiego (2012), w województwie małopolskim proces ten realizowany jest w głównej mierze w ramach podejścia odgórnego, tj. przy dotacyjnym udziale funduszy europejskich. W związku z powyższym w artykule scharakteryzowano proces odnowy małopolskiej wsi przez pryzmat projektów realizowanych przy wsparciu funduszy unijnych w latach 2004–2013. W sposób szczególny skupiono się na określeniu skali zróżnicowania przestrzennego procesu odnowy wsi w Małopolsce², rozpoznaniu dominujących kierunków działań podejmowanych w jego ramach, jak również identyfikacji głównych aktorów tego procesu.

W latach 2004–2013 w Małopolsce zrealizowano 3155 projektów z zakresu odnowy wsi, o łącznej wartości przekraczającej 1184 mln zł, z czego ponad 45% stanowiły fundusze pozyskane z budżetu Unii Europejskiej. Działania prowadzone były we wszystkich gminach wiejskich i miejsko-wiejskich. Dominowały małe projekty o charakterze inwestycyjnym, o wartości nieprzekraczającej 0,5 mln zł. Średnia wartość projektu sięgała 375 tys. zł (tab. 2).

Uwagi metodyczne

Dla celów niniejszego artykułu analizie poddano projekty dofinansowane ze środków europejskich w ramach programów operacyjnych bezpośrednio wspierających proces odnowy wsi (tab. 1). Możliwość dofinansowania działań właściwych dla odnowy wsi stworzono już w pierwszym okresie po przystąpieniu Polski do

² Na potrzeby artykułu terminy „województwo małopolskie” oraz „Małopolska” stosowane są zamiennie.

Tabela 1. Charakterystyka programów współfinansowanych z funduszy europejskich, wspierających bezpośrednio proces odnowy wsi w Małopolsce w latach 2004–2013

Nazwa programu (działania)	Zakres wspieranych przedsięwzięć	Potencjalni beneficjenci
Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich 2004–2006 (SPO ROL 2000–2006): Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego	(1) Modernizacja i wyposażenie obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe; (2) odnowa zabytków oraz ich adaptacja na cele publiczne; (3) modernizacja przestrzeni publicznej; (4) rozwój publicznej infrastruktury turystycznej oraz działania związane z promocją regionu.	(1) Samorządy gmin; (2) Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego.
Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego 2007–2013 (MRPO 2007–2013): Rozwój obszarów wiejskich	(1) Odnowa centrów wsi (m.in. porządkowanie oraz poprawa estetyki przestrzeni publicznej, zagospodarowanie pustych przestrzeni na cele publiczne i/ lub gospodarcze) wraz z budową lub modernizacją towarzyszącej infrastruktury technicznej; (2) budowa, przebudowa lub modernizacja infrastruktury społecznej (tj. infrastruktury edukacji i wychowania, sportowo-rekreacyjnej, kulturalnej) wraz z rozbudową towarzyszącej infrastruktury drogowej.	(1) Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki i stowarzyszenia; (2) jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną; (3) instytucje kultury; (4) partnerzy społeczni i gospodarczy; (5) administracja rządowa; (6) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne; (7) organy prowadzące szkoły.
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 (PROW 2007–2013): Odnowa i rozwój wsi (oś 3. Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej)	(1) Budowa, przebudowa lub wyposażenie obiektów: (a) pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, (b) służących promocji obszarów wiejskich; (2) kształtowanie obszarów przestrzeni publicznej; (3) budowa lub przebudowa infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych; (4) zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie i ich adaptacja na cele publiczne; (5) odnowa, lokalnych pomników historycznych lub miejsc pamięci; (6) kultywowanie tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.	(1) Samorządy gmin; (2) instytucje kultury dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego; (3) kościoły lub związki wyznaniowe; (4) organizacje pozarządowe mające status organizacji pożytku publicznego.
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 (PROW 2007–2013): Odnowa i rozwój wsi (oś 4. LEADER – Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju)	(1) Budowa, przebudowa lub wyposażenie obiektów: (a) pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, (b) służących promocji obszarów wiejskich; (2) kształtowanie obszarów przestrzeni publicznej; (3) budowa lub przebudowa infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych; (4) zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie i ich adaptacja na cele publiczne; (5) odnowa, lokalnych pomników historycznych lub miejsc pamięci; (6) kultywowanie tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.	(1) Samorządy gmin; (2) instytucje kultury dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego; (3) kościoły lub związki wyznaniowe; (4) organizacje pozarządowe mające status organizacji pożytku publicznego.

Nazwa programu (działania)	Zakres wspieranych przedsięwzięć	Potencjalni beneficjenci
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 (PROW 2007–2013): Małe projekty (oś 4. LEADER – Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju)	(1) Organizacja szkoleń i działań edukacyjnych; (2) promocja lokalnej twórczości artystycznej i kulturalnej; (3) rozwój agroturystyki i turystyki na obszarach wiejskich; (4) rozwój produktów i usług bazujących na lokalnych zasobach; (5) organizacja imprez kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych; (6) udostępnianie urządzeń i sprzętu dla potrzeb społeczności wiejskiej; (7) zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i historycznego; (8) budowa małej infrastruktury turystycznej; (9) zachowanie lub odtwarzanie cennego dziedzictwa przyrodniczego oraz kulturowego; (10) wykorzystanie energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych.	(1) Pełnoletnie osoby fizyczne; (2) osoby prawne albo jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej.

Źródło: Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, Uszczegółowienie Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013.

Unii Europejskiej. Wówczas w Sektorowym Programie Operacyjnym Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 (SPO ROL 2004–2006) przewidziano działanie „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. W kolejnym okresie programowania (2007–2013) głównym instrumentem wspierającym proces odnowy wsi w Polsce był Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013). W przypadku wyżej wymienionego programu działania z zakresu odnowy wsi wspierane były dwutorowo, tj. w ramach osi 3 („Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”) oraz za pośrednictwem Lokalnych Grup Działania w ramach realizacji podejścia LEADER. Wypada w tym miejscu odnotować, że w minionym okresie programowania województwo małopolskie było jednym z dwóch polskich regionów, obok województwa pomorskiego, które w swoim Regionalnym Programie Operacyjnym na lata 2007–2013 (MRPO 2007–2013) przewidziało działanie bezpośrednio dedykowane rozwojowi obszarów wiejskich, w tym wsparciu procesu odnowy wsi („Rozwój obszarów wiejskich”). Powyższe programy charakteryzowały się wyraźnym podobieństwem w zakresie możliwych do realizacji przedsięwzięć na obszarach wiejskich, stwarzając sposobność dofinansowania projektów dotyczących zagospodarowania (kształtowania) przestrzeni publicznej, rozwoju infrastruktury społecznej oraz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego wsi.

W analizie uwzględniono również przedsięwzięcia realizowane w ramach tzw. małych projektów, stanowiących element wdrażania podejścia LEADER w Polsce.

Tabela 2. Projekty odnowy wsi w województwie małopolskim w latach 2004–2013 według poszczególnych programów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej

Nazwa działania (programu)	Liczba wspartych gmin	Liczba zrealizowanych projektów	Łączna wartość projektów [mln zł]	Średnia wartość 1 projektu [tys. zł]
Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego (SPO ROL 2004–2006)	93	135	55,6	411,8
Rozwój obszarów wiejskich (RPO WM 2007–2013)	114	170	486,8	2 863,3
Odnowa i rozwój wsi (OŚ 3 PROW 2007–2013)	159	581	369,9	636,7
Odnowa i rozwój wsi (LEADER 2007–2013)	159	467	233,0	498,9
Małe projekty (LEADER 2007–2013)	162	1 802	38,9	21,6
Działania bezpośrednio wspierające odnowę małopolskiej wsi	168	3 155	1 184,1	375,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych portalu informacyjnego Ministerstwa Rozwoju Mapa Dotacji Unii Europejskiej (<http://www.mapadotacji.gov.pl>), danych portalu informacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego Fundusze Europejskie dla Małopolski (<http://www.mapy.fundusze.małopolska.pl>) oraz danych pozyskanych od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Na tle pozostałych rozpatrywanych działań małe projekty obejmowały szerszy zakres tematyczny, stwarzając możliwość dofinansowania różnych przedsięwzięć społecznych (miękkich), takich jak m.in.: organizacja imprez kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych, organizacja szkoleń, warsztatów i innych działań o charakterze edukacyjnym czy też realizacja działań promocyjnych (tab. 1).

Podstawowym źródłem danych na temat projektów odnowy wsi dofinansowanych ze środków europejskich w województwie małopolskim w latach 2004–2013 był portal informacyjny Ministerstwa Rozwoju Mapa Dotacji Unii Europejskiej (dla przedsięwzięć realizowanych w ramach SPO ROL 2004–2006 i MRPO 2007–2013) oraz portal informacyjny Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego Fundusze Europejskie dla Małopolski (dla projektów wdrażanych w ramach osi 3 PROW 2007–2013), a także zasoby informacyjne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (dla przedsięwzięć realizowanych za pośrednictwem Lokalnych Grup Działania w ramach podejścia LEADER).

W celu poznania specyfiki projektów odnowy wsi w województwie małopolskim, a tym samym określenia dominujących kierunków działań w ramach tego procesu dokonano szczegółowej analizy zidentyfikowanych przedsięwzięć z punktu widzenia ich zakresu rzeczowego. Dzięki temu wyodrębniono trzy kategorie główne, tj. projekty inwestycyjne, społeczne oraz mieszane. Podczas klasyfikacji przyjęto dwa założenia. Pierwsze dotyczyło źródła, z którego należało skorzystać, aby poznać charakter projektu, a drugie – identyfikacji stopnia złożoności projektu. W przypadku gdy tytuł projektu zawierał informacje bezpośrednio wskazujące na dziedzinę, której dotyczy, wówczas przyznano mu kategorię główną. Natomiast jeśli nazwa projektu była podana w sposób niepozwalający na bezpośrednie

wskazanie jego zakresu rzeczowego, wykorzystano dodatkowe źródła, tj. strony internetowe beneficjentów, Lokalnych Grup Działania i/lub Biuletynu Informacji Publicznej. Z kolei rozpoznanie charakteru projektu pozwoliło zaklasyfikować go do odpowiedniego typu – inwestycyjnego lub społecznego. Projekty pełniące kilka odmiennych tematycznie funkcji zostały przyporządkowane do kategorii projektów mieszanych. Grupę tę tworzyły najczęściej projekty dotyczące np. zakupu elementu wyposażenia lub utworzenia niewielkiego obiektu w przestrzeni wraz z działaniami miękkimi, np. promocją lokalnej twórczości, organizacją warsztatów oraz imprez dla mieszkańców. Określenie typu głównego pozwoliło wyodrębnić również podtypy projektów. W typie inwestycyjnym wyznaczono dziewięć podtypów, w społecznym – pięć, a mieszanym – jeden (projekty inwestycyjno-społeczne). Szczegółowe informacje na ich temat, w tym charakterystyka ich zakresu rzeczowego, znajdują się w podrozdziale poświęconym kierunkom działań w ramach procesu odnowy wsi w Małopolsce oraz w tabeli 3.

Dla określenia zróżnicowania przestrzennego procesu odnowy wsi w Małopolsce obok analizy rozmieszczenia projektów w skali regionu, zastosowano wskaźnik wartości projektów w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszarów wiejskich³. Z kolei identyfikacji aktorów procesu odnowy wsi w województwie małopolskim dokonano w oparciu o informacje dotyczące beneficjentów (wnioskodawców) rozpatrywanych projektów. Przyjęto ich podział na trzy sektory: gospodarczy, publiczny oraz społeczny. W każdej z tych grup wyodrębniono również poszczególne typy podmiotów (tab. 4).

Zróżnicowanie przestrzenne procesu odnowy wsi w Małopolsce

Rozmieszczenie przestrzenne realizowanych projektów jest zróżnicowane w skali województwa. Biorąc pod uwagę liczbę oraz wartość projektów, należy wskazać krakowski obszar metropolitalny, subregion sądecki i subregion tarnowski jako obszary o najwyższej zarówno liczbie, jak i wartości projektów, które zostały objęte dofinansowaniem ze środków europejskich. W każdym z wyżej wymienionych regionów zrealizowano ponad 500 projektów. Prawie dwukrotnie więcej projektów realizowano w krakowskim obszarze metropolitalnym, co stanowiło około jednej trzeciej wszystkich dofinansowanych projektów w Małopolsce (30,4%). Nieznacznie ponad jedną piątą projektów uzyskała finansowanie w subregionie sądeckim (21,0%), natomiast niewiele mniej w subregionie tarnowskim (18,5%). Wartość ogólna projektów w tych regionach wynosiła od 242,8 do 332,3 mln zł. Spośród tych trzech regionów najwyższa sumaryczna wartość projektów przypadła na kra-

³ Dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęto definicję obszarów wiejskich określoną dla działania „Odnowa i rozwój wsi”, realizowanego w ramach PROW (2007–2013). Zgodnie z tą definicją obszary wiejskie obejmują miejscowości należące do gmin wiejskich, a także gmin miejsko-wiejskich i miejskich z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców (Program Rozwoju Obszarów Wiejskich... 2016: 321).

kowski obszar metropolitalny (28,0% ogólnej wartości wszystkich projektów), choć należy wspomnieć, że w pozostałych subregionach wartości te są do siebie zbliżone i wynoszą 25,4% (sądecki) i 20,5% (tarnowski). Na terenie pozostałych dwóch subregionów dofinansowano podobną liczbę projektów – w subregionie podhalańskim 14,2%, a w Małopolsce Zachodniej 15,8% w skali województwa. Wartość ogólna tych projektów wynosiła odpowiednio 151,0 i 156,9 mln zł.

W odmienny sposób prezentują się wyniki dotyczące wskaźnika wartości projektów w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszarów wiejskich. Najwyższą jego wartość osiągnięto w subregionach położonych peryferyjnie, tj. sądeckim (827,0 zł), tarnowskim (765,2 zł) oraz podhalańskim (648,3 zł). Niższe wartości wskaźnika odnotowano w krakowskim obszarze metropolitalnym (585,2 zł) oraz w Małopolsce Zachodniej (495,7 zł).

Największą liczbą realizowanych projektów w skali powiatów wyróżniają się powiat krakowski oraz cztery inne, położone w pasie w południowej i wschodniej części województwa małopolskiego. Grupę tę tworzą powiaty: tarnowski, nowosądecki, nowotarski i limanowski. W każdym z tych powiatów zrealizowano ponad 200 projektów odnowy wsi, dofinansowanych ze środków europejskich. Liderem w tym zakresie jest powiat tarnowski, na który przypada 10,9% całkowitej liczby projektów odnowy wsi w województwie. Podobne wyniki osiągnięto w powiatach krakowskim i nowosądeckim (po 9,0%), nowotarskim (7,7%) oraz limanowskim (6,9%). Najniższy wynik dotyczył powiatów: proszowickiego, dąbrowskiego i tatrzańskiego (poniżej 3% w każdym).

Wartość ogólna projektów w ujęciu powiatowym wahała się w granicach od 17,4 do 154,3 mln zł. Największą wartość ogólną projektów odnotowano w powiatach: nowosądeckim (13,0%), tarnowskim (12,9%) i krakowskim (9,2%). Z kolei najniższe wartości projektów wystąpiły w powiatach: tatrzańskim (2,2%), suskim (2,0%) i chrzanowskim (1,5%).

Biorąc pod uwagę wartości projektów w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszarów wiejskich, należy stwierdzić, że wykazują one względne zróżnicowanie w powiatach Małopolski (ryc. 1).

Wskaźnik ten przybiera wyższe wartości w północnej, południowej i południowo-wschodniej części województwa. Najwyższe wartości osiągają powiaty rolnicze, tj. proszowicki (1246,2 zł), miechowski (885,9 zł) oraz turystyczne – gorlicki (965,3 zł) i nowosądecki (877,6 zł). Natomiast niższe wartości wskaźnika, tj. poniżej 500 zł, obserwowane są w centralnej i zachodniej części Małopolski. Grupę tę tworzą m.in. powiaty: myślenicki (496,1 zł), krakowski (460,8 zł), suski (381,7 zł) i chrzanowski (338,7 zł).

Zakres dofinansowania działań związanych z procesem odnowy wsi w gminach Małopolski cechuje duża rozpiętość. W latach 2004–2013 zawierała się ona w przedziale od 417,3 tys. do 10,1 mln zł. W najmniejszym stopniu dofinansowano projekty na poziomie 13,7%, natomiast w przypadku najdroższych projektów nawet w 79,8%.

Odnosząc się do liczby projektów realizowanych w gminach, należy wskazać istotne zróżnicowanie. Maksymalnie w gminie zrealizowano 50 projektów w badanym okresie. Zdarzają się również przypadki, w których w ciągu dziewięciu lat

sfinansowano mniej niż 10 projektów (12,5% gmin). Najczęściej jednak w gminach otrzymano środki na realizację od 10 do 19 przedsięwzięć (45,8% gmin). Najmniej liczną, a zarazem cechującą się najwyższą liczbą projektów (40–50) grupą gmin były: Niepołomice, Wieliczka, Krzeszowice, Tarnów, Miechów, Nowy Targ i Limanowa.

W gminach Małopolski widoczna jest prawidłowość, w której liczba projektów jest odwrotnie proporcjonalna do ich wartości. Należy wskazać na projekty o wartości poniżej 100,0 tys. zł jako najczęściej realizowane przez gminy (59,5% projektów). Prawie wszystkie gminy zrealizowały chociaż jeden projekt tego typu (94,4%), natomiast 12,3% z nich wykorzystało te środki na 20–41 przedsięwzięć. Najwięcej jednak projektów w tej grupie odnotowano w gminach: Niepołomice, Krzeszowice, Miechów, Tarnów i Limanowa. Odwrotnym trendem odznaczają się projekty o wartości powyżej 1,0 mln zł, ponieważ stanowiły niecałe 10,0% wśród wszystkich projektów realizowanych dzięki funduszom europejskim. Warto nadmienić, że 78,6% gmin zrealizowało przynajmniej jeden taki projekt. Najwięcej zaś przedsięwzięć tego typu zrealizowano w siedmiu gminach, tj. Chelmiec, Muszyna, Tarnów, Bobowa, Gorlice, Lisia Góra oraz Tuchów. Interesującymi przykładami w tym względzie są gminy Chelmiec i Tarnów, w których zrealizowano najwięcej projektów o największej i najmniejszej wartości. Średnia wartość projektu w gminach w latach 2004–2013 wynosiła od 108,3 do 372,3 tys. zł.

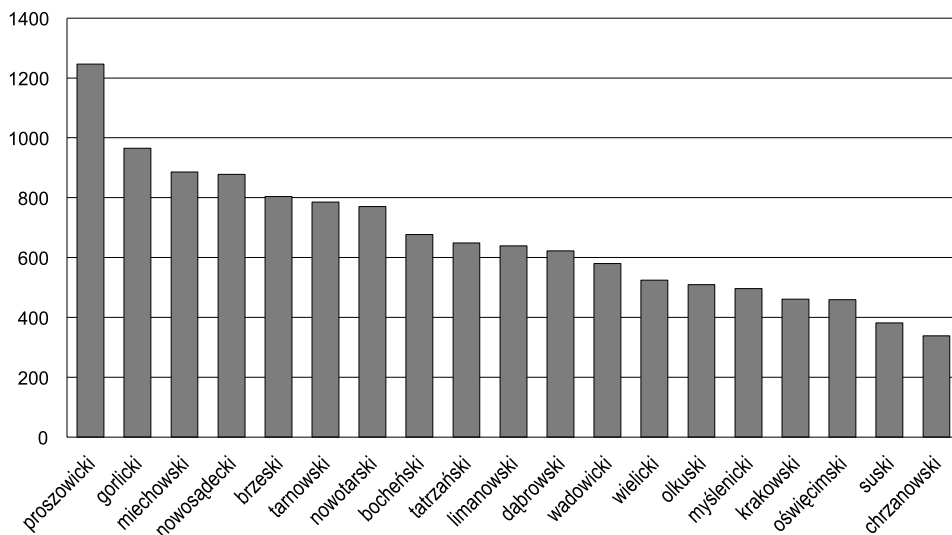
Wartość projektów obejmujących działania związane z odnową wsi w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszarów wiejskich jest wyraźnie zróżnicowana w skali małopolskich gmin (ryc. 2).

Największe nakłady *per capita* zostały poniesione na realizację projektów w gminach peryferyjnych, przede wszystkim w północnej i wschodniej części województwa. Jedna czwarta gmin ma wysokie wskaźniki w tym zakresie (powyżej 1000 zł). Dominującym przykładem jest gmina Pałacznica położona w powiecie proszowickim (3935,7 zł). Dodatkowo w powiecie tym wyróżnia się gmina Nowe Brzesko (2057,5 zł). Z kolei we wschodniej części województwa wysoki wskaźnik prezentują dwie gminy z powiatu nowosądeckiego, tj. Muszyna (2780,7 zł) i Rytró (2191,2 zł), oraz gmina Mucharz w powiecie wadowickim (2229,9 zł). Średnie wartości osiąga prawie połowa gmin (40,5%). Cechuje je koncentracja w różnych częściach województwa. Przykładem jest skupienie gmin tworzących pas biegnący z zachodu na południowy wschód oraz na południe. Przebieg ten wyznaczają m.in. gminy: Kęty–Budzów–Dobra–Stary Sącz–Nawojowa–Krynica–Zdrój oraz Pćim–Jordanów–Bystra–Sidzina–Jabłonka–Bukowina Tatrzańska–Kościelisko (w kierunku południowym). Podobny przykład widoczny jest we wschodniej części województwa, w powiatach tarnowskim i gorlickim, m.in.: Tarnów–Rzepiennik Strzyżewski–Łużna–Ropa oraz w północnej części Małopolski, tj. gminy Charsznica, Miechów, Raclawice i Słaboszów (powiat miechowski). Stosunkowo niższym poziomem wskaźnika, w przedziale od 250 do 500 zł, odznacza się prawie jedna czwarta gmin (23,8%). Położone są one w centralnej, zachodniej i północno-wschodniej części Małopolski, w pobliżu większych ośrodków miejskich, takich jak m.in. Niepołomice, Wieliczka i Gdów (powiat wielicki), Dobczyce, Raciechowice i Myślenice (powiat myślenicki), Skawina i Mogiła-

ny (powiat krakowski) oraz Bochnia (powiat bocheński). Gminy zlokalizowane w północno-zachodniej części województwa, osiągają najniższe wartości projektów *per capita*. Dotyczy to takich gmin, jak: Klucze, Olkusz (powiat krakowski) oraz Jerzmanowice-Przegonia, Zabierzów, Iwanowice, Michałowice i Słomniki (powiat krakowski), a także w zachodniej części województwa gmin: Brzeszcze, Oświęcim (powiat oświęcimski), Stryszawa, Maków Podhalański (powiat suski), Nowy Wiśnicz (powiat bocheński) i Brzesko (powiat brzeski).

Kierunki działań w ramach procesu odnowy wsi w Małopolsce

Analiza zakresu rzeczowego projektów wskazuje silną dominację działań o charakterze inwestycyjnym (65% ogółu projektów), które były realizowane we wszystkich gminach województwa małopolskiego (tab. 3). Blisko 10% gmin wnioskowało wyłącznie o dofinansowanie projektów tego typu. Całkowita wartość przedsięwzięć inwestycyjnych przekroczyła 1,2 mln zł, co stanowiło 98% łącznej wartości wszystkich analizowanych projektów w latach 2004–2013. Największa liczba projektów, o największej wartości, obejmowała działania dotyczące obiektów pełniących funkcje sportowe i rekreacyjno-wypoczynkowe, takich jak boiska,

Ryc. 1. Nakłady na odnowę wsi w latach 2004–2013 w przeliczeniu na 1 mieszkańca obszarów wiejskich według powiatów województwa małopolskiego [zł]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych portalu informacyjnego Ministerstwa Rozwoju Mapa Dotacji Unii Europejskiej (<http://www.mapadotacji.gov.pl>), danych portalu informacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego Fundusze Europejskie dla Małopolski (<http://www.mapy.fundusze.małopolska.pl>) oraz danych pozyskanych od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

sale gimnastyczne, hale widowiskowe i place zabaw. Drugą kategorią, stanowiącą jedną trzecią zrealizowanych projektów z zakresu infrastruktury, były przedsięwzięcia odnoszące się do obiektów pełniących funkcję kulturalną i umożliwiających spotkania lokalnej społeczności, tj. domy kultury, świetlice wiejskie, remizy czy biblioteki publiczne. Bardzo popularne były również projekty z zakresu infrastruktury technicznej (tab. 3), związane z budową dróg, chodników, parkingów i oświetlenia ulicznego. Wyróżniającą się kategorię tworzyły projekty złożone, do których zaliczono te przedsięwzięcia, w których przewidziano działania z co najmniej dwóch innych kategorii. Przykładem może być kompleksowa odnowa centrum wsi, obejmująca zarówno zagospodarowanie przestrzeni publicznej, jak i budowę czy modernizację infrastruktury technicznej i społecznej. Całkowita wartość projektów złożonych stanowiła blisko 20% wszystkich projektów infrastrukturalnych.

Tabela 3. Zakres rzeczowy projektów odnowy wsi, współfinansowanych ze środków europejskich w województwie małopolskim w latach 2004–2013

Kategorie przedsięwzięć	Łączna liczba projektów	Całkowita wartość projektów [mln zł]	Dofinansowanie UE [mln zł]
Przedsięwzięcia inwestycyjne	2 051	1 162,2	516,1
Infrastruktura sportowa i rekreacyjno-wypoczynkowa	651	398,0	160,6
Infrastruktura społeczno-kulturalna	595	217,3	97,9
Infrastruktura edukacji i wychowania	44	132,7	52,8
Infrastruktura techniczna	257	130,4	60,2
Zagospodarowanie przestrzeni publicznej	91	44,8	25,7
Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego	123	19,3	13,0
Infrastruktura turystyczna	62	3,7	2,5
Efektywność energetyczna i odnawialne źródła energii	29	0,6	0,5
Projekty złożone (inwestycyjne)	199	215,3	103,1
Przedsięwzięcia społeczne	1 018	19,9	15,5
Wydarzenia kulturalne i imprezy sportowo-rekreacyjne	314	5,9	4,6
Publikacje i działania informacyjno-promocyjne	203	4,2	3,2
Wyposażenie lokalnych organizacji społecznych	157	2,8	2,2
Warsztaty, szkolenia i inne działania edukacyjne	149	2,8	2,1
Projekty złożone (społeczne)	195	4,2	3,3
Przedsięwzięcia mieszane	86	2,0	1,5
Razem	3 155	1 184,1	533,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych portalu informacyjnego Ministerstwa Rozwoju Mapa Dotacji Unii Europejskiej (<http://www.mapadotacji.gov.pl>), danych portalu informacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego Fundusze Europejskie dla Małopolski (<http://www.mapy.fundusze.małopolska.pl>) oraz danych pozyskanych od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

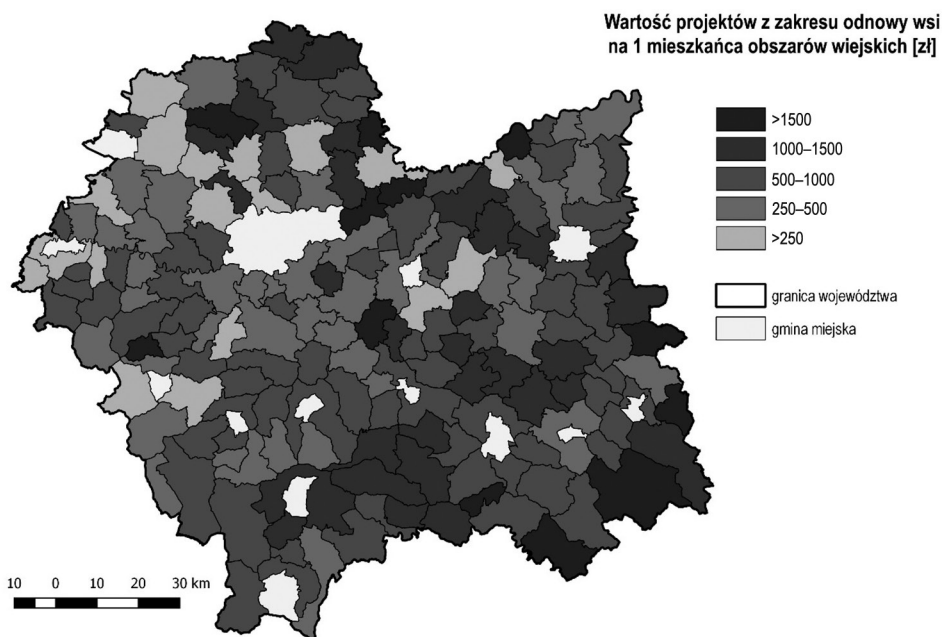
Druga wyodrębniona grupa dotyczy przedsięwzięć społecznych. Tego typu projekty stanowiły jedną trzecią wszystkich analizowanych projektów w latach 2004–2013, jednakże ich wartość była zdecydowanie niższa od działań o charakterze inwestycyjnym (tab. 3). Tylko sześć gmin w województwie małopolskim (Biały Dunajec, Chrzanów, Kęty, Osiek, Rabka-Zdrój, Słupnice) może pochwalić się dominacją projektów o tematyce społecznej w ogóle realizowanych przedsięwzięć (powyżej 60%). Co trzeci analizowany projekt związany był z organizacją wydarzeń kulturalnych lub imprez sportowo-rekreacyjnych. Drugą grupę co do liczby projektów i ich wartości stanowiły przedsięwzięcia z zakresu szeroko rozumianych działań informacyjno-promocyjnych (tab. 3). W kategorii tej znalazły się projekty dotyczące tworzenia stron internetowych danej miejscowości, realizacji filmów promocyjnych, wydawania publikacji, map i innych materiałów turystycznych. Ciekawym przykładem zachowania dziedzictwa i promocji regionu było wydanie „Słownika gwary Łącka i okolic” przez Gminny Ośrodek Kultury w Łącku. Stosunkowo często realizowane były projekty złożone, obejmujące swym zakresem kompleksowe działania, takie jak np. organizacja festiwalu połączonego z warsztatami, zawodami sportowymi i promocją. Tylko 15% analizowanych projektów dotyczyło realizacji warsztatów, szkoleń i innych działań edukacyjnych.

Najmniejszą (niespełna 3% wszystkich projektów), aczkolwiek wartościową grupę stanowiły przedsięwzięcia mieszane (tab. 3). Do grupy tej zakwalifikowane zostały kompleksowe projekty odnowy wsi obejmujące zarówno inwestycje infrastrukturalne, jak i działania społeczne. Projekty takie obejmowały zazwyczaj remont lub wyposażenie obiektu pełniącego funkcje społeczno-kulturalne w połączeniu z realizacją warsztatów, imprez kulturalnych lub innych wydarzeń aktywizujących lokalną społeczność. Ponadto warto zwrócić uwagę na projekty inwestycyjne oparte na adaptacji istniejących, często zabytkowych budynków. Wilczyński (2012) podkreśla, że wykorzystanie starej zabudowy w obrębie centrów miejscowości sprzyja hamowaniu procesu rozlewania zabudowy. Dobrym przykładem w tym zakresie jest projekt zrealizowany w Ryglicach w 2011 r. Dzięki funduszom europejskim sfinansowano renowację podworskiego spichlerza z 1757 r. i dostosowano go do pełnienia nowych funkcji. Utworzona została izba regionalna, w której odbywają się wystawy, koncerty, warsztaty i żywe lekcje historii, organizowane przez tamtejszy ośrodek kultury (<http://kulturyglyce.pl>).

Wnioskodawcy projektów odnowy wsi w Małopolsce

Głównymi beneficjentami przedsięwzięć z zakresu odnowy wsi, współfinansowanych z funduszy europejskich w województwie małopolskim były podmioty reprezentujące sektor publiczny, przede wszystkim zaś samorządy gmin oraz podległe im samorządowe jednostki organizacyjne (zwłaszcza instytucje kultury – gminne ośrodki kultury i biblioteki publiczne) (tab. 4). Na podmioty sektora publicznego przypada 69,5% ogólnej liczby i 95,5% całkowitej wartości projektów odnowy wsi, zrealizowanych w Małopolsce w latach 2004–2013 przy wsparciu środków pozyskanych z budżetu Unii Europejskiej. W przypadku 10% gmin sektor pu-

bliczny był jedynym beneficjentem. Oprócz samorządów gmin oraz podległych im jednostek wnioskodawcami części analizowanych przedsięwzięć były również samorzady powiatów, a także działające w środowisku lokalnym instytucje kultury szczebla powiatowego (Centrum Paderewskiego w Kańskiej Dolnej) i wojewódzkiego (Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej). Ponadto wypada odnotować, że w przypadku trzech projektów ich wnioskodawcami były podmioty publiczne, których zasięg oddziaływania dalece wykracza poza poziom lokalny, tj. Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie (doposażenie i promocja Prehistorycznej Osady w Woli Radziszewskiej, będącej własnością Muzeum AGH) i Zamek Królewski na Wawelu (organizacja w oddziale muzeum – Zamku w Pieskowej Skale – wystawy i warsztatów poświęconych powstaniu styczniowemu w dolinie Prądnika oraz pokazu połączonego z degustacją potraw kuchni staropolskiej). Wśród projektów realizowanych przez sektor publiczny dominowały przedsięwzięcia o charakterze inwestycyjnym (ponad 70% projektów), co bezpośrednio wynika z zadań dedykowanych gminom.

Ryc. 2. Wartość projektów z zakresu odnowy wsi na jednego mieszkańca w obszarach wiejskich w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych portalu informacyjnego Ministerstwa Rozwoju *Mapa Dotacji Unii Europejskiej* (<http://www.mapadotacji.gov.pl>), danych portalu informacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego *Fundusze Europejskie dla Małopolski* (<http://www.mapy.fundusze.malopolska.pl>) oraz danych pozyskanych od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Tabela 4. Wnioskodawcy projektów z zakresu odnowy wsi, współfinansowanych ze środków europejskich w województwie małopolskim w latach 2004–2013

Kategorie wnioskodawców	Łączna liczba projektów	Całkowita wartość projektów [mln zł]	Dofinansowanie UE [mln zł]
Sektor publiczny	2194	1130,8	496,4
Samorządy gmin	1634	1079,5	467,0
Gminne jednostki organizacyjne	529	35,9	20,9
Pozostałe podmioty publiczne	31	15,4	8,5
Sektor społeczny	849	50,9	34,8
Kościoły i związki wyznaniowe	159	30,3	21,4
Lokalne organizacje społeczne	326	10,4	5,8
Ochotnicze Straże Pożarne	217	7,3	5,4
Kluby sportowe	96	1,9	1,5
Pozostałe podmioty społeczne	51	0,9	0,7
Sektor gospodarczy	112	2,4	1,9
Podmioty gospodarcze	112	2,4	1,9
Razem	3155	1184,1	533,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: danych portalu informacyjnego Ministerstwa Rozwoju Mapa Dotacji Unii Europejskiej (<http://www.mapadotacji.gov.pl>), danych portalu informacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego Fundusze Europejskie dla Małopolski (<http://www.mapy.fundusze.małopolska.pl>) oraz danych pozyskanych od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

W przypadku sektora społecznego zarówno liczba, jak i wartość projektów była znacznie niższa (tab. 4). Sektor społeczny reprezentowany był głównie przez Kościoły i związki wyznaniowe, lokalne organizacje społeczne i Ochotnicze Straże Pożarne. Wśród nich największą aktywnością w latach 2004–2013 wykazywały się lokalne organizacje społeczne, jednakże najwięcej środków pozyskały Kościoły i związki wyznaniowe. Wynika to bezpośrednio z charakteru przedsięwzięć – blisko 90% projektów realizowanych przez Kościoły miało charakter inwestycyjny (w głównej mierze renowacja zabytkowych obiektów sakralnych oraz zagospodarowanie towarzyszącej im przestrzeni). Najwięcej działań mających na celu animację lokalnej społeczności realizowały organizacje społeczne. Na tle województwa pod względem udziału sektora społecznego wyróżniają się cztery gminy – Skawina, Skała, Krzeszowice i Biały Dunajec (ponad 60% projektów).

Trzecią i zarazem najmniejszą grupę beneficjentów tworzy sektor gospodarczy. Niespełna 3% wszystkich przedsięwzięć zrealizowane było z udziałem podmiotów gospodarczych (tab. 4). Co ciekawe, podmioty gospodarcze w równym stopniu realizowały projekty o charakterze społecznym (48%), jak i inwestycyjnym (44%).

Podsumowanie i dyskusja

Proces odnowy wsi finansowany z funduszy unijnych w Małopolsce ma wymiar infrastrukturalny i wpisuje się w tzw. wstępną fazę odnowy, dla której charakterystyczna jest realizacja projektów zaspokajających najpilniejsze potrzeby miesz-

kańców, głównie remontów (Wilczyński 2007). Niewątpliwym atutem takich przemian jest poprawa jakości życia na wsi poprzez zwiększenie dostępu do infrastruktury i usług społecznych (edukacyjnych, kulturalnych, sportowych i rekreacyjno-wypoczynkowych). Należy jednak zastanowić się, czy tak daleko idące przeobrażenia nie prowadzą do umiastowienia wsi i tym samym powielenia błędów popełnionych w Niemczech Zachodnich. Ponadto nurtująca jest kwestia utrzymania nowo powstałej i modernizowanej infrastruktury, zwłaszcza wielkogabarytowych budynków użyteczności publicznej (domów kultury, szkół, świetlic). Niemniej jednak, jak podkreśla Wilczyński (2008), aby przejść do zaawansowanej fazy odnowy, niezbędne jest zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkańców.

W Małopolsce widoczna jest dominacja sektora publicznego w realizowanych projektach oraz ograniczenie odbiorców wyłącznie do mieszkańców poszczególnych miejscowości. W procesie odnowy większy nacisk powinien być kładziony zarówno na zewnętrznych odbiorców, np. poprzez rozwój turystyki, jak i realizację zadań przez sektor społeczny. Przewaga projektów, których beneficjentem jest sektor publiczny, z jednej strony może być zdeterminowana przez zapisy dokumentów programowych, szczegółowo określających odbiorców dofinansowania. Z drugiej strony może to być związane z odmiennym charakterem sektora społecznego na obszarach wiejskich, gdzie w porównaniu z miastami charakterystyczne są powiązania nieformalne.

Na uwagę zasługuje fakt, że w Małopolsce proces odnowy wsi ma większe oddziaływanie na obszarach peryferyjnych. Niewątpliwie świadczy to o wzmacnianiu terenów położonych w znacznych odległościach od krakowskiego obszaru metropolitalnego, a tym samym wyrównywaniu szans w dostępie do usług na obszarach peryferyjnych.

Literatura

- Błąd M. 2005. Terytorialne zróżnicowane złożonych wniosków o pomoc finansową w programie SAPARD. *Więś i Rolnictwo*, 1: 86–97.
- Błąd M. 2007. Kilka refleksji na temat odnowy wsi. [W:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 105–112.
- Czapiewska G. 2011. Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza. *Barometr Regionalny*, 3(25): 85–94.
- Czapiewska G. 2014. Kapitał społeczno-kulturowy na obszarach wiejskich województwa pomorskiego – geneza i współczesne trendy zmian. *Studia Obszarów Wiejskich*, 35: 121–136.
- Głaz M., Hasiński W. 2010. Odnowa wsi dolnośląskiej – pierwsze doświadczenia wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. *Studia Obszarów Wiejskich*, 24: 174–185.
- Hoffman R. 2014. Aktywność podmiotów lokalnych w realizacji działania „Odnowa i rozwój wsi” na obszarze lokalnych grup działania w województwie wielkopolskim. *Studia Obszarów Wiejskich*, 35: 183–196.
- Idziak W. 2004. *O odnowie wsi – poradnik*. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Idziak W., Wilczyński R. 2013. *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*. Warszawa.
- Kaleta A. 2007. Odnowa wsi z perspektywy historycznej. [W:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 77–86.

- Kamiński R. 2011. Oddolnie czy odgórnie – jak program Leader wpływa na społeczności wiejskie? [W:] I. Bukraba-Rylska (red.), *Między interwencją a interakcją*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 65–93.
- Kłodziński M. 2007. Program odnowy wsi a jej kapitał ludzki, społeczny i kulturowy. [W:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 87–104.
- Rydz E. 2009. Wpływ programów odnowy wsi na aktywizację społeczności lokalnych w województwie pomorskim. [W:] B. Domański, W. Kurek (red.), *Gospodarka i przestrzeń*. Prace dedykowane profesorowi Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 263–281.
- Wilczyński R. 2003. Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info. Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Wilczyński R. 2007. Specyfika opolskiego programu odnowy wsi. Urząd Województwa Opolskiego, Kamień Śląski.
- Wilczyński R. 2012. Odnowa wsi z wykorzystaniem środków europejskich – niewykorzystana szansa na rewitalizację. *Architektura Krajobrazu*, 2: 4–22.
- Wilczyński R. 2008. Programy odnowy wsi w Polsce. [W:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2008*. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, s. 99–117.
- Wolski O., Sykała Ł. 2016. Zasoby lokalne, odnowa wsi i koncepcje rozwoju obszarów wiejskich. Próba teoretycznego ujęcia zależności”. *Studia Obszarów Wiejskich*, 44: 21–38.

Dokumenty programowe

- Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.
- Uszczegółowienie Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013.

Strony internetowe

- Portal informacyjny Ministerstwa Rozwoju Mapa Dotacji Unii Europejskiej (<http://www.mapadotacji.gov.pl>; dostęp lipiec 2017).
- Portal informacyjny Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego Fundusze Europejskie dla Małopolski (<http://www.mapy.fundusze.malopolska.pl>; dostęp lipiec 2017).
- Dom Kultury w Ryglicach (<http://kulturalaryglice.pl>; dostęp lipiec 2017).

Village renewal in Małopolska region. Actors and directions of activities

Abstract: The process of village renewal is an important tool for supporting socio-economic transformation in rural areas. The activities in that field have been implemented in Poland for the last 20 years. This article attempts to evaluate the process of village renewal in Małopolska region over the period 2004–2013. The analysis of project co-financed by European fund was made. It has shown great interest in supporting the improvement of the quality of life in rural areas. Furthermore, research gave opportunity to identify the spatial differentiation of the process of village renewal in Małopolska region. The main beneficiaries and the purpose of allocated funds were also indicated.

The village renewal process financed by the EU funds in Małopolska province has an infrastructure dimension. Projects aimed at covering inhabitant's basic needs were the most characteristic. Moreover, the domination of the public sector in realized projects is noticeable. However, is worthy of note that in Małopolska region the process of village renewal has a greater impact on peripheral areas.

Key words: rural renewal, Małopolska region voivodeship, European funds